

Markéta Rybová

CENTRUM A PERIFERIE SPOLEČNOSTI DĚTÍ PRVNÍHO STUPNĚ, PODOBY A KONSTITUCE MOCI, PRÁVA A OBCHODU

Príspevek se soustředí na způsob výzkumu v první třídě základní školy. Jedná se o výzkum longitudinální, tj. dlouhodobé, pravidelné pobývání v terénu první třídy s předpokládaným pokračováním v následujících ročnících. Jeho podstata spočívá v metodách školní etnografie tj. ve zúčastněném pozorování, psaní deníků, „field notes“ a jejich interpretaci, v rozhovorech s „domorodými mluvčími“ - učiteli a žáky.

Teoreticky metoda navazuje na britskou pedagogickou etnografii ovlivněnou symbolickým interakcionismem G. H. Meada, H. Blumera, dále na interpretační sociologii a antropologii výchovy.¹⁾ Především se soustředím na proces stratifikace ve skupině dětí, prostředky jimi používané k hierarchizaci skupiny a vlivu autority učitele. Zajímá mě žák jako dítě, které se poprvé setkává se širší skupinou vrstevníků, v níž musí nacházet své místo a zároveň, s níž musí společně překonávat určité nároky kladené ze strany instituce a učitele.

To, jak obstojí či jakým způsobem každý den přežije, ovlivní jeho další životní cesty, sociální a profesní uplatnění. V problému učitelovy autority a míry schopnosti dětí napodobovat nebo přímo přebírat jeho vzor - se opírám o tři typy autority, které pojmenoval Weber²⁾ - charismatickou, tradiční, byrokratickou a snažím se analyzovat učitelovo zacházení s těmito typy, jejich využívání v různých výchovně vzdělávacích kontextech.

Autorita v dětské skupině nebo spíše určité mocenské postavení, velmi často záleží na vnějších okolnostech - na rámci situace, která je dána prostorem, časem a způsobem, jakým v ní dítě vystupuje. Postihla jsem tři základní sféry, v nichž se školní aktivita odehrává - je to sféra oficiální, veřejná, intimní.

Oficiální sféra je především určena třídou a dobou vyučovací hodiny a též je částečně podmíněna přítomností vyučujícího, ale ta není vždy podmínkou, jak nám může ukázat následující příklad, vlivu rytmu a autority instituce na děti, daného zvoněním.

Před první hodinou, psaní hrají děti hru na hlášení, po zvonění zcela ztichly a postavily se. „Proč stojíme?“ řekla Lucie a Žaneta a posadily se.

Dominika přikazuje spolusedící: „Vyndat pero!“ Ona odpovídá: „Co chceš?“

Monika: „Zvonilo po druhý a po druhým zvonění se už má stát!“

Za chvíli přichází paní učitelka: „Tak postavíme se, vidím, že jste chytré děti, víte, co má být na lavici...“

V příkazu Moniky můžeme vidět, že se zaštiťuje byrokratickou autoritou školy a navozuje oficiální atmosféru, která není nezbytná, jak naznačila Lucie a Žaneta svým chováním ještě před příchodem vyučujícího. Dominika využívá zvonění k oprávněnému peskování sousedky.

Dalším prostorem projevu autority je prostor veřejný, doba přestávky nebo, když vyučující oslabuje svůj vliv na žáky a ponechává je volně spolupracovat, komunikovat během vyučování.

Děti mají možnost volně vyjadřovat své vztahy, uzavírat svazky různé kvality, dohadovat se, po případně hrát různé hry. To je vhodná doba na pozorování spontánních projevů moci či bezmoci, prostředků, které děti využívají. Mezi dětmi probíhají aktivity potvrzování a sebeuvědomování si sebe samotných, skrze druhé, skrze mínění kolegů.

Ve škole je zastoupena i složka intimity osobního vlastního prostoru, přinášeného jakoby „z domova“. Samozřejmě, že tyto sféry se v podobě různých momentů mohou prolínat. Nyní bych se chtěla věnovat prostředkům vyjádření moci a budování prestiže, jež děti používají:

Jedním z nich je ukazování, které může být chápáno jako spolupráce, pokud rychlejší spolužák pomůže ukázkou výsledku, nebo napoví, co se má dělat, kde se čte, tak aby učitel nic nezpozoroval. Ukazování může být též vytahováním se, co dokážu nebo co mám a zároveň je prezentací - „to jsem já“.

Dalším prostředkem upevňování vlivu je půjčování školních pomůcek nebo hraček, přijímání různých protislužeb za půjčky.

Jiným prostředkem jsou aktivity, které druzí neznají nebo jimiž se dá upoutat pozornost, jsou to hry, formalizace různých činností - například - pojmenování skupiny kamarádek.

Dominika: „A teď jsme parta Lebek.“

Jako nejexemplárnější příklady bych uvedla ty, které se týkají ukazování a půjčování.

Dialog se odehrává o hodině výtvarné výchovy, kde zřetelně vystupuje na povrch veřejná stránka společenského života.

Monika se ptá: „Dominiko, půjčíš mi gumu?“

Dominika odpovídá: „Guma se nepůjčuje, jen těm, co u mě sedějí a slušně mě poprosěj.“

Na naléhání momentální sousedky, Žanety, Dominika Monice gumu půjčila.

Vlastnictví určité věci a možnost jejího půjčování, již umožňuje různé způsoby chování vůči tomu, kdo si ji chce půjčit na základě momentálního vztahu k němu. Jestli vedle mě sedí, nebo ne, jestli se ke mně chová slušně nebo nechová.

Další příklad se týká ukazování hračky - Dominika chodí po třídě s bílou zpívající růží, Žaneta a Lucie jsou u ní a u růže, některé děti jsou okouzleny růží a

vající růží, Žaneta a Lucie jsou u ní a u růže, některé děti jsou okouzleny růží a dívají se na ni. Monika: „Nedolejte pořad.“

Opět se tu objevuje vlastnictví, tentokrát hračky, které je ostentativně předváděno, ukazováno, které může posilovat postavení ve skupině a zároveň kromě přívrženců se objevují i odpůrci obdivovaného jedince.

Podobných příkladů se mezi dětmi nachází bezpočet. Těmi, které jsem uvedla, jsem se pokusila na malém prostoru zhruba ukázat způsob, jakým pracuji s informacemi, posbíranými přímým pozorováním dění ve skupině dětí, a jak zacházím s tématy půjček, obchodu, které pak dále ovlivňují postavení dítěte ve skupině. Staví ho buď do centra dění nebo na okraj a tím i určují možnost vlivu na ostatní kolegy.

POZNÁMKY:

¹⁾ KUČERA, M.: Školní etnografie přehled problematiky, Praha 1992.

²⁾ Pedagogická fakulta očima studentů, Výzkumná zpráva, Oddělení pedagogické psychologie, UPPV, PedF UK, Praha 1993.

POUŽITÁ LITERATURA:

DAVIES, B.: Friends and fights.

KLUSAČ, M.: Úvod: „skryté osnovy“. In PSŠE: „Co se v mládí naučíš...“, SVI a UPPV PedF UK, Praha 1992.

KUČERA, M.: Commitement a věčné rozpory učitelského povolání.

VIKTOROVÁ, I.: Cestu mou zaplet tak... In: PSŠE: „Co se v mládí naučíš...“, SVI a UPPV PedF UK 1992.

VIKTOROVÁ, I.: Studenti PedF k profesi učitele.

Pracoviště autorky:

Mgr. Markéta Rybová, Pedagogická fakulta UK Praha.